

O religijskom pravu u sekularnim državama: ima li mjesta za Šerijat?

Michael J. Broyde, *Shari'a Tribunals, Rabbinical Courts, and Christian Panels: Religious Arbitration in America and the West*, Oxford University Press, 2017. Str. 312, ISBN 978 0 19064 028 6.

The Problem of Religious Diversity: European Challenges, Asian Approaches, By Anna Triandafyllidou & Tariq Modood (eds.), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. Str. 352, ISBN 978 1 47441 909 3.

Ima li mjesta za Šerijat na Zapadu? To je jedno od najaktuelnijih pitanja iz oblasti religije i prava u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama. Pravno gledajući, stav Evropskog suda za ljudska prava (u predmetu *Refah vs. Turkey*) u presudi iz 2003. godine jeste da "šerijat jasno odstupa od Evropske konvencije o ljudskim pravima" te da zbog toga nema mjesta tom vjerozakonu na Starom kontinentu. Ukoliko posmatramo pravo u praksi, situacija je znatno drugačija. Citirajući brojne slučajeve i predmete u kojima su evropski sudovi – pozivajući se na međunarodno privatno pravo i potpisane konvencije između evropskih i muslimanskih država – primjenjivali islamsko porodično i nasljedno pravo, više respektabilnih ličnosti smatra da u Evropi ipak ima mjesta za određene šerijatske norme. Takvo mišljenje iznijeli su (sada već bivši) kanterberijski nadbiskup Rowan Williams u svom zapaženom govoru na temu „Građansko i vjersko pravo u Engleskoj: vjerska perspektiv“ 2008. godine kao i Vrhovni sudija Engleske i Velsa lord Phillips iste godine. Obojica su stava da Šerijat direktno ne kontrira zapadnim pravnim i političkim vrijednostima te da bi se određene porodično-pravne šerijatske norme mogle akomodirati u evropske pravosudne okvire.

Vidljivo rigidan pristup Evropskog suda za ljudska prava i nešto fleksibilniji stavovi sudija i teologa ukazuju na duboki jaz koji trenutno postoji između formalnog prava i neformalne prakse u primjeni vjerskih i tradicijskih (pravnih) normi u Evropi i SAD-u. Uz tako oprečne stavove, mnogo je neodgonetnutih pitanja poput: Koje bi se šerijatske norme mogle inkorporirati u evropske pravne sisteme, ko bi ih primjenjivao, ko bi ih tumačio i da li bi bile kompatibilne s međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima?

U proteklih deset godina na spomenutu temu napisan je i objavljen znatan je broj knjiga u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama, poput knjige *Islamic Law in Europe? Legal Pluralism and its Limits in European Family Laws* (2011) autorice Andree Büchler, zatim knjiga *Islamic divorces in Europe: Bridging the gap between European and Islamic legal orders* (2014) autorice Pauline M. Kruiniger, potom knjiga *Islamic Divorce in North America: A Shari'a Path in a Secular Society* autorice Julie Macfarlane (2012) kao i knjiga *"Maybe I'm still his wife": Transnational divorce in Dutch-Moroccan and Dutch-Egyptian families* (2014) autorice Iris D.A. Sportel. Navedene knjige analiziraju s antropološkog, sociološkog i pravnog gledišta problematiku primjene stranih porodičnih zakona pred državnim sudovima evropskih zemalja, naročito u Holandiji, Francuskoj, Belgiji i Njemačkoj (državama koje su potpisale mnoštvo bilateralnih ugovora s arapskim zemljama o reciprocitetnoj primjeni međunarodnog privatnog prava prema svojim državljanima). Takvi slučajevi najčešće se odnose na državljane sjevernoafričkih zemalja i u nešto manjoj mjeri zemalja Srednjeg Istoka poput Irana, Jordana, Libana i Sirije. Neupitna je činjenica da su navedene knjige izuzetno bogat resurs i temeljita obrada predmeta i presuda pred evropskim sudovima o primjeni šerijatskog porodičnog prava u Evropi. Ipak, navedenim knjigama u potpunosti nedostaje komparativni pristup koji bi poredio pravo u praksi kao i teoretske okvire odnosa religijskog i sekularnog prava. Tu prazninu dopunjuju dvije nedavno objavljene knjige, koje na veoma zahvalan način nude širi kontekst, komparativni pristup i primjere iz drugih dijelova svijeta: *Shari'a Tribunals, Rabbinical Courts, and Christian Panels: Religious Arbitration in America and the West* autora Michaela J. Broydea i knjiga *The Problem of Religious Diversity: European Challenges, Asian Approaches* autora Anne Triandafyllidou i Tariqa Modooda.

Knjiga Michaela J. Broydea analizira funkcionisanje jevrejskih *Beth Din* (vjerskih) tribunala, kršćanskih medijacijskih panela i šerijatskih vijeća u Sjedinjenim Američkim Državama. Riječ je neformalnim "sudovima" ili „arbitražnim panelima“ koji (na temelju vjerskih zakona) rješavaju sporove stranaka koje im se dobrovoljno obrate. Vjerska arbitraža ili vjerski paneli čine dio neformalnog pravnog sistema u zapadnoj literaturi poznatog kao Alternativno rješavanje sporova (*Alternative dispute resolution*), a koji strankama omogućuje ekspeditivan, diskretan, pravno obavezujući i finansijski najisplativiji modus za rješavanje sporova. Takva vrsta rješavanja privatnih i profesionalnih sporova postaje pravno obavezujuća nakon što stranke potpišu pismenu saglasnost da će prihvatiti ishod

spora, odnosno presudu, kao pravno obavezujuću i primjenjivu pred državnim sudom.

Prvi dio knjige nastoji objasniti razloge zbog kojih se religiozni (ali sve češće i nereligiozni) pojedinci okreću neformalnim platformama za rješavanje sporova o porodičnim nesuglasticama, nasljedstvu, imovinsko-pravnim pitanjima i poslovnim sporovima. Autor također nastoji razumjeti zbog čega se religiozni pojedinci osjećaju marginaliziranim od strane sekularnih državnih sudova i pravosudnog sistema, naročito kada je riječ o porodično-pravnim pitanjima. Drugi dio knjige analizira stav američkog pravosuđa prema alternativnom rješavanju sporova kao i historijske razloge za tako fleksibilan pravni okvir koji omogućuje djelovanje vjersko-pravnog pluralizma. Treći dio knjige posmatra pravne aspekte primjene religijskog prava u Americi kao i moguća proceduralna i pravna ograničenja, potencijalne sukobe vjerskog i (sekularnog) državnog prava i postavljanje mogućih ograničenja primjeni vjerskog prava. U četvrtom i posljednjem, dijelu knjige autor iznosi argumentovane stavove koji podržavaju veću ulogu vjerske arbitraže u sekularnim državama, tvrdeći da bi takav pristup ojačao raznolikost i pluralizam u jednoj demokratskoj državi poput SAD-a. Autor smatra da je pojavljivanje mnoštva platformi za rješavanja sporova dokaz snažnije pluralizacije američkog i evropskog pravnog sistema proteklih decenija – od nekada isključive nadležnosti američkih državnih sudova za rješavanje sporova – do mnoštva neformalnih vjerskih institucija koje pružaju usluge alternativnog rješavanja sporova.

Iz nešto drugačijeg ugla cjelokupnu tematiku pomno posmatra i analizira knjiga *The Problem of Religious Diversity: European Challenges, Asian Approaches, čiji su urednici* profesorica Anna Triandafyllidou s Evropskog univerzitetskog instituta u Firenci i Tariq Madood s Univerziteta u Bristolu. Knjiga se sastoji iz dva dijela – prvi dio analizira principe sekularizma i viziju profesora Tariqa Madooda o „umjerenom sekularizmu” i mnoštvu interpretacija tog pojma u Evropi, dok se profesorica Triandafyllidou fokusira na specifičnosti vjerskih manjina i paradoksalnu činjenicu da se vjerske manjine danas posmatraju kao veći problem nego nacionalne i etničke manjine. Za razliku od prve knjige, koja komparativno analizira jevrejske, kršćanske i islamske tribunale i neformalne sudove, potonja knjiga prikazuje *best practice* primjere iz azijskih i bliskoistočnih zemalja i nudi kreativna rješenja u vezi s pitanjem akomodacije vjerskih manjina i njihovih vjerozakona u evropske pravne sisteme. Tako, naprimjer, pored teorijskog mapiranja kontura dometa multikulturalnosti i pravnog pluralizma u sekularnim državama (poglavljje Tariqa Madooda, Gurpreeta Mahajana i Tariqa Ramadana) knjiga također nudi konkretne *case study* primjere. Tu možemo izdvojiti poglavljje koje tematizira implementaciju jevrejskog prava i djelovanja rabinskih sudova u Izraelu (poglavljje Raphaela Cohen-Almagora) te odnos između tih sudova i (sekularnih) državnih sudova. Drugi ilustrativni primjer jeste poglavljje o Indiji, u kojem autorica Rochana Bajpai analizira položaj vjerskih manjina, naročito muslimana, i njihovu vjersko-pravnu autonomiju u odnosu na državni sekularizam i položaj dominant-

nih Hindusa. Treći zanimljiv primjer jeste poglavlje o situaciji u Maleziji, autora Ibrahima Zawawija i Ahmada Fauzi Abdul Hamida o islamu, funkcionisanju šerijatskih sudova i interakciji šerijatskog vjerzakona sa sekularnim zakonima naslijeđenim još od britanske kolonijalne uprave. Knjiga se ističe među ostalim iz navedene oblasti po zaista međunarodnoj listi autora koji odstupaju od tradicionalnog eurocentričnog ili zapadnocentričnog fokusa i stajališta u analizama. Zatim, autori poglavlja nisu isključivo pravni teoretičari, već stručnjaci iz oblasti islamskih, političkih i socioloških nauka, koji se s hirurškom preciznosti izjašnjavaju o osjetljivim temama poput sekularizma, ateizma i vjerskih sloboda.

Uzimajući u obzir do koje mjere su evropske intelektualne i političke elite već niz godina zaokupirane modusima uspješne integracije (pretežno muslimanskih) migranata i tumačenjem njihove vjere (islama) u skladu sa sekularnim okvirima evropskih država, navedene knjige izuzetno su bogat izvor novih informacija i primjera o kompatibilnosti religijskog i sekularnog prava iz više dijelova svijeta. Fascinantno je kako obje knjige navode čitatelja na kritičko razmišljanje i komparaciju pravno-političkog statusa vjerskih manjina širom svijeta. Obje knjige mogu biti od krucijalnog značaja za istraživače i članove akademske zajednice, naročito u postkomunističkim zemljama Balkana, gdje se i dalje vode žustre rasprave o dometime religije u državi i društvu.

Harun Karčić